

Teoriforelesning 8

DERIVASJON I

Nøkkelbegreper

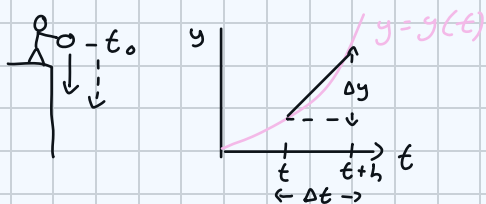
- Definisjonen av den deriverte
- Regneregler for derivasjon
- Derivasjon av trigonometriske funksjoner

Intro/motivasjon

Eksempel

En stein som slippes fra en klippe vil falle en distanse y som funksjon av tiden t gitt ved

$$y = y(t) = \frac{1}{2}gt^2, t \geq 0.$$

- Hva er gjennomsnittsfarten til steinen over tidsrommet $[t, t+h]$?

$$\text{Gjennomsnittsfart} = \frac{\text{endring distanse}}{\text{endring tid}} = \frac{\Delta y}{\Delta t}$$

$$= \frac{y(t+h) - y(t)}{(t+h) - t} = \frac{\frac{1}{2}g(t+h)^2 - \frac{1}{2}gt^2}{h}$$

$$= \frac{\frac{1}{2}gt^2 + gh t + \frac{1}{2}gh^2 - \frac{1}{2}gt^2}{h} = gt + \frac{1}{2}gh$$

- Hva er den momentane farten til steinen ved tid t ?

$$\text{Momentanfart} = \lim_{h \rightarrow 0} \frac{y(t+h) - y(t)}{(t+h) - t}$$

$$= \lim_{h \rightarrow 0} (gt + \frac{1}{2}gh) = gt$$

$$gt = \lim_{h \rightarrow 0} \frac{y(t+h) - y(t)}{h} = y'(t) = \frac{dy}{dt} = \frac{d}{dt} \left(\frac{1}{2}gt^2 \right)$$

Definisjonen av den deriverte

Anta at $f(x)$ er definert på (a, b) . Vi sier at $f(x)$ er deriverbar i punktet $x_0 \in (a, b)$ hvis grenseverdien

$$f'(x_0) = \lim_{h \rightarrow 0} \frac{f(x_0+h) - f(x_0)}{h} = \lim_{x \rightarrow x_0} \frac{f(x) - f(x_0)}{x - x_0}$$

eksisterer. Vi kaller $f'(x_0)$ den deriverte til $f(x)$ i punktet $x = x_0$.

Eksempel

Bestem den deriverte til $f(x) = \sqrt{x}$ i punktet $x = 4$.

$$\begin{aligned} f'(4) &= \lim_{h \rightarrow 0} \frac{f(4+h) - f(4)}{h} = \lim_{h \rightarrow 0} \frac{\sqrt{4+h} - 2}{h} \cdot \frac{(\sqrt{4+h} + 2)}{(\sqrt{4+h} + 2)} \\ &= \lim_{h \rightarrow 0} \frac{4+h-4}{h(\sqrt{4+h}+2)} = \lim_{h \rightarrow 0} \frac{1}{\sqrt{4+h}+2} = \frac{1}{4} \end{aligned}$$

$$f'(x) = \frac{1}{2\sqrt{x}}, \quad f'(4) = \frac{1}{4}$$

Generelt

$$\begin{aligned} f'(x) &= \lim_{h \rightarrow 0} \frac{f(x+h) - f(x)}{h} = \lim_{h \rightarrow 0} \frac{(\sqrt{x+h} - \sqrt{x})}{h} \cdot \frac{(\sqrt{x+h} + \sqrt{x})}{(\sqrt{x+h} + \sqrt{x})} \\ &= \lim_{h \rightarrow 0} \frac{x+h-x}{h(\sqrt{x+h} + \sqrt{x})} = \lim_{h \rightarrow 0} \frac{1}{\sqrt{x+h} + \sqrt{x}} = \frac{1}{2\sqrt{x}} \end{aligned}$$

Deriverbarhet medfører kontinuitet

Hvis $f(x)$ er deriverbar i $x = x_0$, så er $f(x)$ kontinuerlig i $x = x_0$.

Bevis

Vet at: $\lim_{x \rightarrow x_0} \frac{f(x) - f(x_0)}{x - x_0}$ eksisterer.

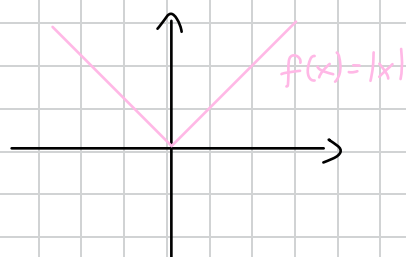
Dette betyr at $\lim_{x \rightarrow x_0} (f(x) - f(x_0)) = 0$.

Altså er $\lim_{x \rightarrow x_0} f(x) = f(x_0)$, så f er kontinuerlig i $x = x_0$. $\square$

[Vi vil vise at $\lim_{x \rightarrow x_0} f(x) = f(x_0)$]

Merk: $f(x)$ kontinuerlig $\nRightarrow f(x)$ deriverbar.

F.eks: $f(x) = |x|$ er kontinuerlig i $x = 0$,
men ikke deriverbar.

Grunnleggende derivasjonsregler

L₂ $x \in D_f$. Hvis funksjonene $u(x)$ og $v(x)$ er deriverbare i x , så er funksjonen $f(x)$ deriverbar i x og:

- i) $f(x) = z \cdot u(x)$ gir $f'(x) = z \cdot u'(x)$ (z konstant)
- ii) $f(x) = u(x) \pm v(x)$ gir $f'(x) = u'(x) \pm v'(x)$
- iii) $f(x) = u(x)v(x)$ gir $f'(x) = u'(x)v(x) + u(x)v'(x)$ (produktregelen)
- iv) $f(x) = \frac{u(x)}{v(x)}$ gir $f'(x) = \frac{u'(x)v(x) - u(x)v'(x)}{v^2(x)}$ (kvotientregelen)

Kjernerregelen

Hvis u er deriverbar i x og g er deriverbar i $u(x)$, så er $f(x) = g(u(x))$ deriverbar i x , og
 $f'(x) = g'(u(x))u'(x)$

Eksempel

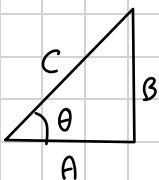
Finne $f'(x)$ for $f(x) = \sqrt{1+x^2}$

$$f(x) = g(u(x)), g(x) = \sqrt{x} \rightarrow g'(x) = \frac{1}{2\sqrt{x}}$$

$$u(x) = 1+x^2 \rightarrow u'(x) = 2x$$

$$f'(x) = \frac{1}{2\sqrt{1+x^2}} \cdot 2x = \frac{x}{\sqrt{1+x^2}}$$

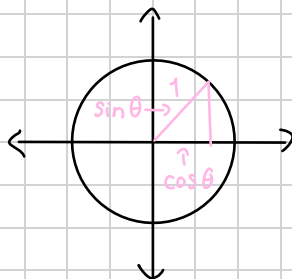
Trig-reg

$$\sin \theta = \frac{B}{C}$$

$$\cos \theta = \frac{A}{C}$$

$$\tan \theta = \frac{\sin \theta}{\cos \theta} = \frac{B}{A}$$

$$\lim_{\theta \rightarrow 0} \sin \theta = 0$$

$$\lim_{\theta \rightarrow 0} \cos \theta = 1$$

[Vi husker (?) fra plenumsregning at
 $\lim_{h \rightarrow 0} \frac{\sinh}{h} = 1$ og $\lim_{h \rightarrow 0} \frac{\cosh - 1}{h} = 0$]

Eksempel

i) $f(x) = \sin x$

$$f'(x) = \lim_{h \rightarrow 0} \frac{\sin(x+h) - \sin x}{h}$$

$$\left(\begin{aligned} & [\sin(a+b) = \sin a \cos b + \sin b \cos a] \\ & \Rightarrow \lim_{h \rightarrow 0} \frac{\sin x \cdot \cosh + \sin h \cos x - \sin x}{h} \end{aligned} \right)$$

$$= \lim_{h \rightarrow 0} \left(\sin x \cdot \frac{\cosh - 1}{h} + \cos x \cdot \frac{\sin h}{h} \right)$$

$$= \sin x \cdot \lim_{h \rightarrow 0} \underbrace{\left(\frac{\cosh - 1}{h} \right)}_{\rightarrow 0} + \cos x \cdot \lim_{h \rightarrow 0} \underbrace{\left(\frac{\sin h}{h} \right)}_{\rightarrow 1}$$

$$= \cos x$$

ii) $f(x) = \cos(x)$

$$f'(x) = \lim_{h \rightarrow 0} \frac{\cos(x+h) - \cos x}{h}$$

$$\left(\begin{aligned} & [\cos(a+b) = \cos a \cdot \cos b - \sin a \cdot \sin b] \\ & \Rightarrow \lim_{h \rightarrow 0} \frac{\cos x \cdot \cosh - \sin x \cdot \sin h}{h} \end{aligned} \right)$$

$$= \lim_{h \rightarrow 0} \left(\cos x \cdot \underbrace{\left(\frac{\cosh - 1}{h} \right)}_{\rightarrow 0} - \sin x \cdot \underbrace{\frac{\sin h}{h}}_{\rightarrow 1} \right)$$

$$= -\sin x$$

Eksempel

L2 f være gitt ved

$$f(x) = \begin{cases} x^2 \cos \frac{1}{x} & x \neq 0 \\ 0 & x = 0 \end{cases}$$

For $x \neq 0$ har vi:

$$f'(x) = 2x \cdot \cos \frac{1}{x} + x^2 \cdot \left(-\sin \frac{1}{x} \right) \cdot \left(-\frac{1}{x^2} \right)$$

$$= 2x \cdot \cos \frac{1}{x} + \sin \frac{1}{x}$$

For $x = 0$:

$$f'(x) = \lim_{h \rightarrow 0} \frac{f(0+h) - f(0)}{h}$$

$$= \lim_{h \rightarrow 0} \frac{h^2 \cos \frac{1}{h} - 0}{h}$$

svinger mellom 1 og -1

$$f'(0) = \dots = \lim_{h \rightarrow 0} h \cos \frac{1}{h} = 0$$

$$-|h| \leq h \cos \frac{1}{h} \leq |h|$$

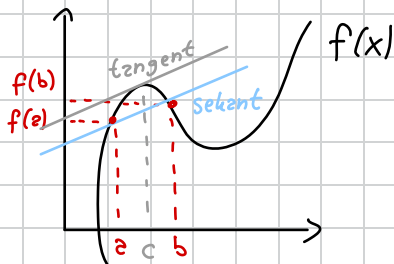
Forelesning 8

DERIVASJON I

1. REPETISJON

Teorem: sekantsetningen

Anta $f(x)$ kontinuerlig på $[a, b]$ og deriverbar (a, b) . Da finnes en $c \in (a, b)$ slik at $f'(c) = \frac{f(b) - f(a)}{b - a}$

sekant: gjennomsnittlig endringsrate

tangent: momentan endringsrate

I dag:

- ① Bevis Taylor
- ② Numerisk derivasjon

Taylor's teorem

$e^x, \sin(x), \ln(1+x), \dots$ definert/tilnærmet av ∞ rekker

Eks: $e^x = 1 + x + \frac{x^2}{2!} + \frac{x^3}{3!} + \dots \infty = \sum_{n=0}^{\infty} \frac{x^n}{n!}$ $0! = 1$

Taylor's teorem: laget et polynom som ligner på f i et område rundt et spesifikt punkt (tilnærming til f lokelt).

Anta $f(x)$ og dens deriverte av orden $k \in \{1, 2, \dots, n+1\}$ $f^{(n)}(x)$ er kontinuerlig på et åpent intervall I om punktet a .

Da er $f(x) = f(a) + f'(a)(x-a) + \frac{f''(a)}{2!}(x-a)^2 + \dots + \frac{f^{(n)}(a)}{n!}(x-a)^n + R_n(x)$

Taylor-rekken/Taylorpolynomet

Restleddet

$\forall x \in I$ hvor $R_n(x) = \frac{f^{(n+1)}(c)}{(n+1)!}(x-a)^{n+1}$ for en c mellom x og a .

Eks: $f(x) = e^x$ Taylor rundt $a=0$

$n=1$ $T_1(x) = f(0) + f'(0)(x-0) = e^0 + e^0(x-0) = 1+x$

$n=2$ $T_2(x) = f(0) + f'(0)(x-0) + \frac{f''(0)}{2!}(x-0)^2 = 1+x + \frac{e^0}{2} \cdot x^2 = 1+x + \frac{x^2}{2!}$

$n=3$ $T_3(x) = 1+x + \frac{x^2}{2!} + \frac{x^3}{3!}$

Bævis

Ide: Cauchy's middelverdisetning

Ønsker å vise: $f(x) = T_n(x) + R_n(x)$

① Definer en funksjon $R_n(t)$

$$R_n(t) := f(t) - T_n(t)$$

$$T_n(t) = f(a) + f'(a)(t-a) + \frac{f''(a)}{2!}(t-a)^2 + \dots + \frac{f^{(n)}(a)}{n!}(t-a)^n$$

Siden $T_n(t)$ inneholder de n første deriverte til f i a , får vi $R_n(a) = R_n'(a) = \dots = R_n^{(n)}(a) = 0$ *

Hvorfor? $R_n(t) := f(t) - T_n(t)$ $R_n'(a) = f'(a) - T_n'(a)$ $T_n'(a) = f'(a)$

$$T_n(t) = \sum_{k=0}^n \frac{f^{(k)}(a)}{k!} (t-a)^k \quad T_n'(t) = \sum_{k=0}^n \frac{f^{(k)}(a)}{k!} \cdot k(t-a)^{k-1} = \sum_{k=1}^n \frac{f^{(k)}(a)}{(k-1)!} (t-a)^{k-1}$$

$$T_n'(a) = \frac{f'(a)}{(1-1)!} \underbrace{(a-a)}_{0=1} + \frac{f''(a)}{(2-1)!} \underbrace{(a-a)^{2-1}}_0 + \frac{f'''(a)}{(3-1)!} \underbrace{(a-a)^{3-1}}_0 + \dots \quad T(a) = f(a) \quad R_n(a) = 0 \quad R_n(a) = R_n'(a) = R_n''(a) = \dots = R_n^{(n)}(a) = 0$$

② Hjelpesfunksjon

$$g(t) = (t-a)^{n+1} \quad g(a) = (a-a)^{n+1} = 0 \quad **$$

③ Cauchy's middelverdisetning (CMVS)

For g og R_n kontinuerlige på $[a, x]$ og deriverbare på (a, x) , så finnes et punkt $c \in (a, x)$ slik at:

$$\frac{R_n(x) - R_n(a)}{g(x) - g(a)} = \frac{R_n'(c)}{g'(c)}$$

Frå * og ** vet vi at $R_n(a) = 0$ og $g(a) = 0$, altså vi kan skrive

$$\frac{\overset{=0}{R_n(x) - R_n(a)}}{\underset{=0}{g(x) - g(a)}} \stackrel{\text{CMVS}}{\underset{\text{1. gang}}{=}} \frac{R_n'(c_1)}{g'(c_1)} \quad c_1 \in (a, x)$$

④ Iterasjon

$$* R_n(z) = R_n'(z) = 0$$

$$** g(z) = g'(z) = 0$$

Fordi $R_n'(z) = 0$ og $g'(z) = 0$ kan vi skrive $\# = \frac{R_n'(c_1) - R_n'(z)}{g'(c_1) - g'(z)} \stackrel{\text{CMVS}}{=} \frac{R_n''(c_2)}{g''(c_2)}$ for en $c_2 \in (z, c_1)$

:

Gjør til $n+1$: $\# = \frac{R_n^{(n)}(c_n) - R_n^{(n)}(z)}{g^{(n)}(c_n) - g^{(n)}(z)} \stackrel{\text{CMVS}}{=} \frac{R^{(n+1)}(c_{n+1})}{g^{(n+1)}(c_{n+1})} \quad c_{n+1} \in (z, c_n)$

$$\frac{R_n(x)}{g(x)} = \frac{R_n'(c_1)}{g'(c_1)} = \frac{R_n''(c_2)}{g''(c_2)} = \dots = \frac{R^{(n+1)}(c_{n+1})}{g^{(n+1)}(c_{n+1})} \Rightarrow \frac{R_n(x)}{g(x)} = \frac{R^{(n+1)}(c_{n+1})}{g^{(n+1)}(c_{n+1})}$$

$$\text{Hush ①: } R_n(t) := f(t) - T_n(t) \quad R_n^{(n+1)} = f^{(n+1)}(t)$$

$$\text{Kall } c_{n+1} \text{ for } c, \text{ s\aa vi f\aa } \frac{R_n(x)}{g(x)} = \frac{R^{(n+1)}(c)}{g^{(n+1)}(c)} = \frac{f^{(n+1)}(c)}{g^{(n+1)}(c)} \quad (T^{(n+1)}(t) = 0 \text{ for } T_n \text{ polynom av grad } n)$$

⑤ Sett inn for g:

$$\Leftrightarrow \frac{R_n(x)}{(x-z)^{n+1}} = \frac{f^{(n+1)}(c)}{(n+1)!} \Leftrightarrow R_n(x) = \frac{f^{(n+1)}(c)}{(n+1)!} (x-z)^{n+1}$$

⑥ Konklusjon

$$R_n(t) := f(t) - T_n(t)$$

$$R_n(x) := f(x) - T_n(x)$$

$$\frac{f^{(n+1)}(c)}{(n+1)!} (x-z)^{n+1} = f(x) - T_n(x) \Leftrightarrow f(x) = T_n(x) + \underbrace{\frac{f^{(n+1)}(c)}{(n+1)!} (x-z)^{n+1}}_{R_n(x) \text{ restleddet}}$$

2. NUMERISK DERIVASJON

Differensseformler via Taylor

Ved å utvide $f(x \pm h)$ med Taylor rundt x får vi

1) Forover: $f'(x) \approx \frac{f(x+h) - f(x)}{h}$ med feil $O(h)$

2) Bakover: $f'(x) \approx \frac{f(x) - f(x-h)}{h}$ med feil $O(h)$

3) Sentral: $f'(x) \approx \frac{f(x+h) - f(x-h)}{2h}$ med feil $O(h^2)$

1) Forover

Utvid $f(x+h)$ med Taylor om x :

$$f(x+h) = f(x) + f'(x)(x+h-x) + R_1(x+h)$$

$$= f(x) + h \cdot f'(x) + R_1(x+h)$$

$$\Rightarrow f'(x) = \frac{f(x+h) - f(x)}{h} - \frac{R_1(x+h)}{h} \quad f'(x) \approx \frac{f(x+h) - f(x)}{h}$$

$$\text{Feil: } R_1(x+h) = 2! (x+h-x)^2 = \frac{h^2}{2} f''(c)$$

$$\frac{R_1(x+h)}{h} = \frac{(\frac{h^2}{2}) f''(c)}{h} = \frac{h}{2} f''(c) \quad \text{1.orden } O(h)$$

2) Bakover

Utvid $f(x-h)$ med Taylor rundt x

3) Sentral

Utvid $f(x+h)$ og $f(x-h)$ med Taylor rundt x